

OCUPAȚIA GERMANĂ DIN 1916–1918 ÎN JURNALELE DOAMNELOR ROMÂNE

VENERA ACHIM

(*Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”*)

Cele mai multe jurnale și memorii din/despre anii primului război mondial au fost scrise de oameni politici, jurnaliști, ofițeri și alți militari implicați în operațiuni pe front, dar au existat și oameni simpli care au descris nenorocirile aduse de război. În acest articol ne ocupăm de jurnalele din anii 1916–1918 și de memoriile privitoare la acești ani scrise de cinci doamne din înalta societate românească: Sabina Cantacuzino¹, Pia Brătianu (după război devenită prin căsătorie Alimăneștianu)², Severa Sihleanu³, Alexandrina (Lily) Fălcoianu⁴ și Nadeja Știrbey⁵.

Sabina Cantacuzino (1863–1944) și Pia Alimăneștianu (1872–1962) au fost fiicele lui Ion C. Brătianu, care a fost prim-ministrul României în anii cuceririi independenței de stat, și surorile lui Ion, Dinu și Vintilă I.C. Brătianu, și ei oameni politici de primă mărime în România modernă.

Sora cea mare, Sabina Cantacuzino, a inițiat și s-a implicat în acțiuni de asistență publică cu mult timp înainte de izbucnirea primului război mondial. A organizat, în București, un cămin de copii (după sistemul de învățământ al Mariei Montessori) și unul pentru bătrâni, a condus Asociația pentru Profilaxia Tuberculozei și a avut inițiativa înființării unui spital pentru tuberculoși în 1914. După intrarea României în război și în perioada de început a ocupației germane a condus Spitalul nr. 108, din Șoseaua Filantropiei, din București, până la sfârșitul anului 1916, înainte de a fi internată de autoritățile de ocupație la mănăstirea Pasărea (la începutul anului următor). A activat în numeroase alte asociații de binefacere. După război a fost apreciată și pentru activitatea sa în domeniul cultural: a contribuit la înființarea Muzeului de Artă „Toma Stelian” (nucleul Muzeului Național de Artă de astăzi) și

¹ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Brătianu. Războiul, 1914–1919*, Vol. II, «București», Editura Universul, 1937; ediția a II-a, îngrijită de Elisabeta Simion, a apărut în 1996 (București, Editura Albatros). În text facem trimiteri la ediția din 1937.

² Pia Alimăneștianu, *Însemnări din timpul ocupației germane 1916–1918*, București, Imprimeriile Independența, 1929.

³ Severa Sihleanu, *Note și desmințiri asupra amintirilor D-nei Sabina Cantacuzino*, București, Tiparul Cartea Românească, «1938».

⁴ Alexandrina Fălcoianu, *Din zile grele. Un examen de conștiință și un răspuns*, București, f.e., 1937.

⁵ Nadeja Știrbey, *Jurnal de prințesă (1916–1919)*, București, Editura Istoria Artei, 2014.

a asociației culturale Universitatea Liberă (aflată sub patronajul reginei). A fost deținătoarea unei impresionante colecții de pictură și artă populară românească. Prin testament, casa ei din București trebuia să devină sediul unei fundații academice, „cămin pentru doctoranzi”.

Mezina familiei Brătianu, Pia Alimăneștianu⁶, a fost în timpul primului război mondial voluntară la Spitalul 108 și organizatoare a cantinelor Crucii Roșii destinate populației civile. În perioada interbelică și-a continuat proiectele caritabile și educaționale. În 1922 a construit o școală în București, numită Institutul de Puericultură și Educatoare, pe care, în 1925, a donat-o statului român. Este școala care poartă astăzi numele mamei sale, Pia Brătianu. Din perioada interbelică datează și opera literară a Piei Alimăneștianu, concretizată în patru volume: *Dobrogea. File trăite* (1936), *Plaiuri oltenesti* (1938), *Prin cetatea lui Bucur și Trecutul viu* (1940).

Despre Severa Sihleanu, fiica boierului prahovean Enache State, se știe mai puține lucruri. Căsătorită prima dată cu Radu Novian, profesor de geografie la Liceul Gheorghe Lazăr din București, a călătorit mult prin Europa. Doamna Novian vorbea limbile engleză și germană, într-o vreme când cei mai mulți români își îndreptau atenția spre limba franceză. Puțin cunoscut este și faptul că soții Novian au fost primii români care au trecut Cercul Polar de Nord și au ajuns în arhipelagul Svalbard (Norvegia) în 1897, la un an după Fridtjof Nansen, la bordul aceleiași nave *Fram*, cu care călătorise și exploratorul norvegian. Interesul Severei Novian pentru arhitectura nordică s-a materializat 30 de ani mai târziu, când a construit o casă după model norvegian în București, casă care, deși lăsată în paragină, mai există și astăzi în strada Paris la numărul 40. După moartea lui Radu Novian, în 1903, s-a recăsătorit cu profesorul universitar Ștefan Sihleanu, astfel că în timpul primului război mondial era doamna Sihleanu. A fost implicată în numeroase acțiuni caritabile. A donat satului Adunați-Prahova conacul părintesc pentru a fi transformat în școală și fondurile necesare funcționării (astăzi școala poartă numele Radu și Severa Novian), precum și două terenuri pentru construcția unei biserici, a primăriei și monumentului în cinstea eroilor din război.

Alexandrina (Lily) Fălcoianu (1867–1951) a fost descendenta unei vechi familii de boieri munteni. Tatăl ei a fost Ion Fălcoianu, matematician, profesor universitar, director al Poștelor și Telegrafului. A copilărit la Golești (Argeș), aproape de Florica, avându-i ca tovarăși de joacă pe copiii familiei Brătianu. A renunțat la reședința din Golești în 1920, când clădirea a fost donată statului pentru a fi transformată în școală. Nu a fost căsătorită. Pictoriță cu oarecare talent și cu mai multe expoziții

⁶ Deoarece am mai scris despre jurnalul Piei Alimăneștianu (*Bucureștii în timpul ocupației germane, 1916–1918: Jurnalul Piei Alimăneștianu*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, XXVII, 2014, p. 97–105), nu vom insista asupra acestei scrieri, pe care o vom folosi totuși în articol. Considerăm că jurnalul Piei Alimăneștianu este cel mai echilibrat între toate textele analizate aici. Scrierea Sabinei Cantacuzino este încărcată de subiectivism și insinuări, Alexandrina Fălcoianu pune mult prea mult venin în memoriile ei, iar Severa Sihleanu e punctuală și interesată doar să combată ceea ce i se impută. Jurnalul prințesei Nadeja Stirbey va fi folosit pentru comparație între ceea ce se întâmpla în Bucureștiul aflat sub ocupație și grijile, greutățile și năzuințele celor refugiați în Moldova.

personale și de grup, a fost foarte implicată în societățile de binefacere ale vremii. A absolvit și o școală sanitară, astfel că în 1913, în al doilea război balcanic, a lucrat în serviciul ambulanței române din Bulgaria. În timpul ocupației germane din 1916–1918 a lucrat în București, în spitalele 114 și 108. În acesta din urmă a înlocuit-o la conducere pe Sabina Cantacuzino. După război și-a continuat activitatea caritabilă. Una dintre societățile înființate de domnișoara Fălcoianu, alături de Simion Mehedinți și Gheorghe Murgoci, a fost „Ghiocelul” (1920), care și-a propus să-i susțină pe elevii dotați din mediul rural. Simpatia ei pentru mișcarea „naționalistă” (așa cum o numește) s-a manifestat în 1924, când a luat apărarea lui Corneliu Zelea-Codreanu și Ion Moța, arestați după atentatul împotriva lui Constantin Mănciu, prefectul poliției din Iași. O dovadă a simpatiei pentru extrema dreaptă este și broșura cu titlul *Ce am văzut în Italia fascistă*, pe care ea a publicat-o în 1937, după o excursie la Roma, în care laudă conducerea acestei țări și ordinea instaurată de Benito Mussolini.

Nadeja Știrbey (1876–1955) a fost fiica prințului George G. Bibescu și nepoată a domnitorului Țării Românești, Gheorghe Dimitrie Bibescu. A fost căsătorită cu vărul ei, prințul Barbu A. Știrbey (prieten și sfetnic al regelui Ferdinand) și a avut patru fiice. Cum s-a născut și a crescut în Germania, cele mai multe dintre scrierile ei (poezii, povești, piese de teatru) sunt în limba germană. Prințesa utiliza limba franceză în corespondența cu prietenii și familia și limba engleză în corespondența cu regina Maria. Scria rar în limba română. În afara *Jurnalului*, editat la București în limba română în 2014, i-au mai fost tipărite, în traducerea lui Vasile Voiculescu, Nicolae Iorga și George Topârceanu, câteva poezii și povestioare⁷. A fost pasionată de pictură și fotografie (o parte dintre fotografiile care ilustrează *Jurnalul* sunt realizate chiar de autoare). În timpul primului război mondial Nadeja Știrbey a fost voluntară la Spitalul Brâncovenesc din Iași, a cărui conducere a preluat-o din august 1917.

Revenind la însemnările din/despre anii primului război mondial, menționăm că numai în familia Brătianu au mai fost scrise cel puțin patru astfel de jurnale ori memorii⁸: Ionel, prim-ministru și frate al Sabinei și Piei, nepoții Gheorghe Brătianu, viitorul istoric, și Nicolae I. Pillat, mama Calioția. Singurul jurnal publicat în

⁷ Dintre aceste traduceri, doar cele aparținând lui Nicolae Iorga au apărut într-un volum, *Raze de soare*, în 1913, celelalte fiind răspândite în publicațiile vremii.

⁸ Parțial, memoriile lui Ion I. C. Brătianu au apărut, alături de cele ale soției sale Eliza, în volumul *Memorii involuntare*. Ele au caracter predominant personal. Fac excepție ultimele două fragmente, unul dintre acestea descriind atmosfera apăsătoare din sala de ședințe a Conferinței de pace de la Paris, care a pus capăt primului război mondial. Menționăm că Ionel Brătianu nu era un adept al publicării memoriilor, convins fiind că „nu suntem dreți cu contemporanii și adesea nu bănuim gravitatea întâmplărilor la care asistăm”. (Eliza Brătianu, Ion I. C. Brătianu, *Memorii involuntare*, București, Editura Oscar Print, 1999, coperta IV). Memoriile lui Nicolae I. Pillat sunt scrise în anii celui de-al doilea război mondial, dar autorul se oprește și asupra evenimentelor petrecute în anii refugiei la Iași din primul război mondial (*Siluite din familia Brătianu*, București, Editura Vremea, 2008). Jurnalul Calioției Brătianu s-a păstrat fragmentar.

întregime este cel al lui Gheorghe Brătianu, *File rupte din cartea războiului* (București, Editura Scripta, 2006). Iar dintre apropiații Nadejei Știrbey au ținut jurnale sau și-au scris memoriile, publicate ulterior, personalități ale vremii ca I.G. Duca⁹, Alexandru Marghiloman¹⁰, Radu Rosetti¹¹ și alții. Toate aceste jurnale redau nu doar evenimentele petrecute în acele vremuri de cumpănă pentru țară, ci și sentimentele trăite de autorii/autoarele lor: zbucium, neputință, disperare, resemnare, revoltă, speranță, încredere și, în final, bucuria și mândria înfăptuirii României Mari. În acest articol ne-am propus să ne oprim doar asupra sentimentelor exprimate în jurnalele doamnelor noastre, deși aceste scrieri pot fi interpretate din multe alte puncte de vedere. Și pentru că aceste scrieri au, cronologic vorbind, puncte de pornire și încheiere diferite, ne vom opri la perioada cuprinsă între retragerea guvernului român în Moldova la sfârșitul lui noiembrie 1916 și revenirea lui la București, în decembrie 1918.

Dintre lucrările care fac obiectul analizei noastre, sub formă de jurnal propriu-zis au apărut doar cele ale Piei Alimăneștianu și Nadejei Știrbey. Vom folosi însă termenul „jurnal” pentru toate lucrările menționate, având în vedere că și memoriile celorlalte trei doamne (Sabina Cantacuzino, Severa Sihleanu și Alexandrina Fălcoianu), scrise la două decenii de la evenimente (au apărut în 1937 și 1938), au avut ca punct de plecare jurnalul personal. Menționăm că memoriile Alexandrinei Fălcoianu și Severei Sihleanu poate nici nu ar fi fost scrise dacă Sabina Cantacuzino s-ar fi rezumat la publicarea jurnalului ei și nu ar fi făcut o carte în care a prezentat, în manieră subiectivă, istoria familiei Brătianu, ce e drept, pornind de la însemnările făcute de-a lungul anilor.

Amintirile Sabinei Cantacuzino au fost contestate imediat după publicare de doamnele Fălcoianu și Sihleanu, ale căror acțiuni și atitudini din anii 1916–1918 au fost descrise tendențios în cartea Sabinei Cantacuzino. Fiecare dintre aceste doamne a venit cu o replică, sub forma unui volum justificativ alcătuit din răspunsuri la ceea ce ele au considerat a fi acuzații nedrepte și calomnii¹², și au adus în sprijinul lor

⁹ I. G. Duca, *Amintiri politice*, 3 vol., München, Jon Dumitru Verlag, 1981, 1982; idem, *Portrete și amintiri*, București, Editura Humanitas, 1990; idem, *Memorii*, 4 vol., București, Editura Expres, 1992, 1994 (perioada 1914–1919).

¹⁰ Alexandru Marghiloman, *Note politice. 1897–1924*, 5 vol., București, Editura Eminescu, 1927 (reeditate de Stelian Neagoe în 3 volume între 1993 și 1995).

¹¹ Radu D. Rosetti, *Obolul meu. 1916–1918*, București, Editura Alcalay & Calafateanu, 1922; idem, *Remember. 1916–1918*, București, Editura Socec, 1921.

¹² Alexandrina Fălcoianu a motivat publicarea scrierii sale astfel: „Deoarece am fost atacată cu o violență rară de persoane pe cari eu le disprețuiesc adânc, dar cari ocupă situații înalte, și deoarece am ajuns la sfârșitul vieții, am dorit să văd cu ce fapte, bune sau rele, mă voi înfățișa în fața Domnului și mi-am făcut examenul de conștiință. Este suprema mea spovedanie”; Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 4. În același sens, Severa Sihleanu scria: „În peregrinările sale după senzațional și informare de scandal, [Sabina Cantacuzino] s-a ocupat și de modesta mea persoană. În toată activitatea mea nu am utilizat nici trâmbețe, nici scris. Dacă locul ce am în societate este respectat, se datorește exclusiv modului meu de viață și faptelor mele însuflate de cel mai cald naționalism și curat altruism. Până acum nimeni nu mi le-a desmințit sau criticat și nici eu nu am terfelit pe cineva. Sunt atacată: mă apăr, sunt în legitimă apărare”; Severa Sihleanu, *op. cit.*, p. 5.

acte din timpul războiului, pe care le-au și publicat în facsimil. De altfel, a existat chiar un proces de calomnie, pe care domnișoara Fălcoianu l-a intentat Sabinei Cantacuzino, stins abia în 1943.

Dacă doamnele Cantacuzino, Alimăneștianu, Sihleanu și Fălcoianu au rămas în București în timpul ocupației germane și scrierile lor relatează evenimente, întâmplări și stări de spirit, așa cum au fost ele trăite în anii 1916–1918, jurnalul Nadejei Știrbey a fost început în București la 14 august 1916, cu declarația de război a României față de Austro-Ungaria, și a fost continuat în refugiu, la Iași, unde autoarea a trăit până la sfârșitul războiului în anturajul familiei regale și a cumnatului său, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu¹³.

Jurnalele doamnelor rămase în capitala aflată sub ocupație sunt o mărturie directă a vieții pline de privațiuni, suferințe și umilințe a bucureștenilor vreme de doi ani. Ele reprezintă și o privire critică asupra evenimentelor, dar mai ales a oamenilor, a atitudinii lor față de ceea ce se petrecea în jur. Unii au rezistat vieții tensionate din timpul ocupației și au avut chiar putere să se revolte, alții s-au supus, au cedat repede și au colaborat cu „vrăjmașul” (termenul folosit cu precădere la adresa ocupanților germani).

Din jurnale nu lipsesc nici informațiile care țin de viața politică românească sau internațională, înaintarea sau retragerea trupelor pe front, greutatea materiale suferite de toți românii, atât în teritoriul ocupat, cât și în Moldova rămasă liberă, deci și de bucureșteni și ieșeni. Sunt menționate măsurile luate de autoritățile de ocupație în București și abuzurile la care era supusă populația: cartelarea alimentelor, raționalizarea consumului de electricitate, rechizițiile, interdicțiile pentru transportul în comun, introducerea bancnotelor noi emise de Banca Generală (despre care se știa că nu vor mai avea valoare la întoarcerea guvernului român), furturile făcute de militarii germani din casele românilor, furtul de bunuri culturale etc. Nici la Iași viața nu a fost ușoară, deoarece concentrarea atâtor oameni în capitala Moldovei a sporit lipsurile generate inițial de război (hrană, îmbrăcăminte, lemne, medicamente). S-au adăugat neînțelegerile politice, propaganda bolșevică, răzmerițele din rândurile ostașilor și epidemiile.

În toate jurnalele este subliniată durerea provocată de despărțirea de cei dragi, de familie, de locurile cunoscute, în noiembrie 1916, atunci când guvernul și armata s-au retras la Iași și când sute de mii de civili s-au refugiat în Moldova: „Era un moment solemn, ne despărțiam pentru un timp nelimitat; nu știam ce se va alege nici de cei cari plecau nici mai ales de cei cari rămâneau fără de știri în mâna vrăjmașilor!”, scria Sabina Cantacuzino¹⁴. Alături doar de copii, în drum spre Iași,

¹³ Sora lui Barbu A. Știrbey, Eliza, era căsătorită cu Ion I. C. Brătianu.

¹⁴ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 23. În același ton, Pia Alimăneștianu notează: „În câteva zile ne-am despărțit rând pe rând de ai noștri [...]. Nici o lacrimă nu s-a vărsat în clipele acelea, nici din partea celor care plecau în pribegie, nici din a celor ce rămâneau prada vrăjmașului”; Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 3.

Nadeja Știrbey notează și ea: „...fie ca bunul Dumnezeu să ne păzească! [...] Ne-am despărțit de tot ce ne era drag, credeam că mi se va rupe inima, am vărsat lacrimi de disperare văzându-ne nenorocita de țară pierdută”¹⁵.

În acele zile în familia Brătianu s-a dezbătut îndelung „cine să plece la Iași? cine să rămâie? căci toată familia nu trebuia să părăsească populația Bucureștilor, care nu se mișca”. Dintre Brătieni au plecat bărbații. Era datoria față de țară. Femeile rămase în București, anume Pia Brătianu mama, în vârstă de 75 de ani, cu fiicele Sabina, Măriuța, Tatiana și Pia, și nora Lia, soția lui Vintilă, cu un copil de trei ani, aveau și ele de îndeplinit o datorie față de români. Răspunsul Piei Brătianu-mama la rugămintea fiului prim-ministru, Ionel Brătianu, de a merge la Iași, a fost: „Eu rămân aici. [...] Simt că acolo unde vă duceți nu ți-aș fi un sprijin, ci mai mult o mare grijă și ți-aș îngreuna poate chiar datoria. Pe de altă parte, faptul că mă lași aici va încuraja mai mult pe cei ce rămân în urma ta”¹⁶. Sau, cum motiva Pia-fiica: pentru că „nu puteam face altfel. De ar fi fost de reînceput, tot așa am face. Mai întâi fiindcă ar fi fost o lașitate să părăsim Bucureștii noi toți membrii familiei Brătianu, punându-ne la adăpost la Iași, lăsând populația săracă la discreția vrăjmașului, și al doilea fiindcă faptul că Ionel și-a lăsat mama și surorile aici și Vintilă soția și copilul, a dat liniște celor siliți prin situația lor să rămână”¹⁷.

Pentru români, ocuparea capitalei părea, la început de noiembrie 1916, „un vis urât”. În 24 noiembrie „visul urât” devine o „tristă realitate”. „Vorba strămoșească: «Ne-a călcat vrăjmașul» atunci am înțeles-o în toată oroarea ei. Când le auzeam tropotul pe stradă, când zăriam pe unul din ei, parcă resimțiam o durere fizică și parcă într-adevăr ne călcau trupul nostru deodată cu pământul țării”, nota Sabina Cantacuzino¹⁸. Sora sa Pia îi completa parcă scrierea: „Un singur gând, o singură grijă am: dacă armata noastră a izbutit să se retragă, fără pierderi prea mari [...]. Individul nu mai există în asemenea împrejurări. [...] Armata reprezintă tot, cel puțin în ochii mei, și țară și rude și prieteni. Viziunea ei fugărită zi și noapte îmi sângeră inima”¹⁹.

Victoria (de moment) a germanilor este trâmbițată pe străzi: „Wir sind die Sieger”. Românii resimt cântecele soldaților germani mărșăluind pe străzile Bucureștiului ca fiind cea mai mare umilire. Mai mult, sute de femei germane și evreice din București întâmpină cu cântece și flori trupele germane. Populația este consternată. În cartea ei din 1937, Alexandrina Fălcoianu notează: „Eu cred că după război, ovreii nu vor mai putea rămâne în țara românească. [...] Avem, nu este așa, 500 000 de ovrei în țară. I-aș strânge pe toți la un loc și le-aș spune: Dragii mei, ați oferit flori

¹⁵ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 29 (24 noiembrie 1916).

¹⁶ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 23.

¹⁷ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 60.

¹⁸ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 37.

¹⁹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 4.

lui Mackensen când a intrat în țara noastră ca învingător și bine ați făcut, fiindcă numele voastre sunt nemțești, limba voastră e nemțească, ați arătat că și sufletul vostru este german. Pentru nemți ați trădat, pentru nemți ați spionat. Vă dăm acum la fiecare câte un buchet de flori în mână și vă plătim drumul să vă duceți la Berlin, să oferiți acest buchet chiar împăratului german și să rămâneți acolo”²⁰.

La București „ura cea mare [a ocupanților] este asupra Brătienilor, fiindcă dâșii au provocat războiul, ură atâtată și de germanii din țară și, spre rușinea noastră și de românii germanofili rămași aici, după spusele lor spre a apăra populația”²¹. Ca urmare, doamnele Brătianu au fost ținta persecuțiilor din partea autorităților de ocupație, jignirilor și șicanelor. La acestea se adăugau perchezițiile și rechizițiile la care a fost supusă familia. Casa lui Ionel Brătianu a fost rechiziționată, iar ofițerii și soldații germani instalați în ea au distrus tot ce nu au putut fura. Nici moșia Florica nu a scăpat de jafurile și furturile germanilor. În casa soților Cantacuzino s-a instalat un ofițer german. Soții Cantacuzino au fost internați separat, Sabina timp de nouă luni la mănăstirea Pasărea²², iar doctorul Cantacuzino la Rahova²³. Lia Brătianu și fiul ei au fost trimiși și ei la Pasărea. Și celelalte doamne Brătianu au fost amenințate cu internarea. Era un șantaj ordinar: familia Brătianu contra prizonierilor germani de pe frontul din Moldova²⁴. Răspunsul Sabinei a fost plin de demnitate: „arestarea nu ne sperie, trăisem cu oameni care toată viața lor fuseseră în pușcărie, exil și persecutați pentru ideile lor politice, dar că niciodată nu vom face o presiune către cei din Moldova, presiune pe de altă parte nefolositoare cu totul, căci, de ne-ar ști chiar spânzurate pe piața Teatrului, nu ar da drumul în Moldova la mii de vrăjmași și spioni”²⁵. Exista convingerea că și interogatoriile celor ridicați în acele zile începeau cu întrebarea „dacă sunt rude cu primul ministru Brătianu”.

Nici la Iași Brătienii nu erau iubiți. În ce-l privește pe Ionel Brătianu, „oamenii sunt îngrozitor de porniți împotriva lui, și pentru că nu a fost niciodată iubit și mulțimea, care trebuie să facă pe cineva responsabil de toată nenorocirea, este nespus de mulțumită să îl lovească pe el”²⁶, scrie Nadeja Stirbey. Deși Brătianu a fost bine primit la Iași, „asta nu îl face mai puțin urât de toată lumea, este acuzat de toate nenorocirile noastre, ceea ce este o exagerare, cred că nu a

²⁰ Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 40. Scrisă în 1937, cartea Alexandrinei Fălcoianu a fost puternic influențată de ideile naționaliste și antisemite ale vremii, pe care le împărtășea.

²¹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 10.

²² Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, cap. „Pasărea”, p. 131 și urm.

²³ *Ibidem*, p. 45 și urm.

²⁴ Întrebat despre motivul internării Sabinei la mănăstirea Pasărea, ofițerul Moss a răspuns: „Ca ostatic pentru ca guvernul român să dea drumul germanilor din Moldova”; Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 13, 71.

²⁵ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 49.

²⁶ Nadeja Stirbey, *op. cit.*, p. 37.

putut evita războiul fiind împins de aliați, nici nu s-a putut ocupa de toată organizarea”. Dar, consideră prințesa Știrbey, „e vinovat de faptul că s-a înconjurat de hoți și de nulițăi”²⁷. Ea nu dă însă numele acestor persoane.

În București, atmosfera de la spital nu era ușor de suportat. Lipsurile de tot felul și greutățile generate de acestea sunt descrise de Lily Fălcoianu pe zeci de pagini. Tot ea arată devotamentul doctorilor și al personalului angajat. Însă devotamentul nu putea suplini lipsa paturilor, a medicamentelor, pansamentelor, substanțelor de deparazitare, luminii, căldurii și alimentelor. Devotamentul nu putea servi nici ca scut împotriva bombardamentelor. „Război!”, era răspunsul ofițerilor germani atunci când li se reproșa că au bombardat clădiri cu steagurile Crucii Roșii.

În ultimele zile ale anului 1916, domnișoara Fălcoianu, care prelua atunci direcțiunea spitalului 108 de la Sabina Cantacuzino²⁸, le-a interzis doamnelor Brătianu să mai vină la spital, pentru că numele Brătianu atrăgea ura asupra instituției. De altfel, spitalul, transformat în spital de contagioși, a fost dezafectat ulterior și transformat în cantină pentru săraci. Surorile Brătianu erau evitate și la acțiunile de binefacere. Unele persoane, altădată considerate în cercul de prieteni, le-au întors spatele. Nu a fost cazul Severei Sihleanu, pe care însă Sabina Cantacuzino o pune-grește pe nedrept²⁹. Comportamentul unor persoane cu autoritate în societatea românească o dezamăgește pe Pia Alimăneștianu. În jurnal ea critică aspru pe Constantin Stere (orbit de ambițiile de „european germanizat”), Lily Fălcoianu (germanofilă, își denigrează poporul), Petre Carp (neimplicat în apărarea românilor și urmărind doar propriul interes). Marthei Bibescu îi reproșează prietenia ofițerilor germani. Criticile Sabinei Cantacuzino sunt îndreptate împotriva lui Petre Carp, Tache Ionescu, Alexandru Marghiloman, Alexandru Tzigara-Samurcaș, Alexandrinei Fălcoianu ș.a.m.d., iar domnișoara Fălcoianu luptă cu toată lumea. Opinia ei este categorică: nimic nu este organizat cum trebuie la români, nimeni, în afara medicilor, nu i se pare destul de pregătit, de devotat, de disciplinat.

Viața era la fel de grea și la Iași. Iată ce notează Nadeja Știrbey, voluntară în spitalele devenite neîncăpătoare, la sfârșitul lui februarie 1917: „... lumea este atinsă de paralizie generală... este agonia unei țări care nu mai poate rezista... Au trecut

²⁷ *Ibidem*, p. 36.

²⁸ Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 33. Fără a preciza data, autoarea menționează că a preluat spitalul la apelul lui Alexandru Marghiloman, președintele Crucii Roșii. Anterior, domnișoara Fălcoianu condusese spitalul 114 (amenajat în incinta Școlii Normale și a Azilului Elena Doamna).

²⁹ Severa Sihleanu reproduce și o scrisoare trimisă ei de Pia Alimăneștianu, din 16 octombrie 1937: „Am aflat, cu multă părere de rău, că mă faci și pe mine răspunzătoare de cele scrise de Sabina în cartea ei, asupra d-tale. [...] Oricare ar fi de aici înainte sentimentele d-tale față de mine, îți păstrez aceeași recunoștință pentru prieteșugul, ce l-ai arătat mamei și nouă, domnul Sihleanu și d-ta în clipe, când alții se temeau să ni-l arate și pentru că bună română cum ești, până în fundul sufletului, ai căutat tot timpul, nepactizând cu vrăjmașul să însufli în jurul d-tale încredere în isbânda războiului”; Severa Sihleanu, *op. cit.*, p. 35–36.

trei luni de când a căzut Bucureștiul [...] suntem tot la Iași înconjuțați de o mizerie îngrozitoare, de moarte și de boală, tifosul exantematic e recurent etc. provoacă pierderi îngrozitoare, ne lipsesc toate [...] spitalele nu au mâncare, medicamente, de Crăciun nu am putut să schimbăm cămășile răniților care dorm câte doi sau trei în pat, murind de frig, ne lipsesc lemnele [...], nu știu ce ne vom face, cum va putea biata noastră armată slăbită să facă față unui nou atac.”³⁰

Lipsa știrilor a fost un alt calvar, și în capitala ocupată și la Iași. La București mai ales, orice știre era obținută cu greutate și nu alunga întotdeauna grijile: „Zilele treceau cu greu, neavând nicio știre de la ai noștri; din lupte, numai cele din *Bukarester Tagblatt*; când nu se publica regulat comunicatul, jubilam ghicindu-l favorabil nouă, dar ne îngrozia trecerea trupelor numeroase, bine echipate și armate, duse în automobile în șiruri nesfârșite, oameni voinici, odihniți, bine hrăniți. Făceam în inima noastră comparația cu biata noastră oștire, în așa de tristă stare la plecarea spre Moldova și ne întrebam cum le va putea ține piept”³¹.

O telegramă cenzurată pentru că era adresată doamnelor Brătianu, ajunsă fără text de la Iași, în 11 februarie 1917, putea fi o veste bună – cei plecați încercau să comunice ceva, se interesau de cei rămași acasă. Dar cu ei ce se întâmpla? În primele șase luni de ocupație, au ajuns la București numai două scrisori trimise de la Iași. De o corespondență regulată între București și Iași se poate vorbi numai din februarie 1918, după ce au început tratativele de pace. Deznădejdea dădea de multe ori ocol și celor rămași acasă, și celor din Moldova. Dar, cum menționa Severa Sihleanu, „nu era timp de reflectat sau alte posibilități; era executarea cu scrâșnirea dinților și sacrificiu până la extrem”³².

Uneori și natura îi ajută pe oameni să treacă peste momente grele. La Iași, câteva ore în natură puteau face minuni la începutul lui aprilie 1917, cum scria Nadeja Știrbey: „Totul e în floare! Copacii împodobiți în alb ne surprind la fiecare colț de stradă [...] ce bucurie să revedem această natură dragă, care a dormit așa de mult timp sub zăpadă și frig, amorțită precum speranțele noastre, încrederea noastră, primăvara este ca o baghetă magică, atinge floarea idealului nostru, a entuziasmului nostru, în ciuda atâtor dezastre, în ciuda atâtor morți și suferinței care ne înconjoară încă”³³.

Alteori, doar atitudinea simplă a celor din jur alunga deznădejdea: stareța de la Pasărea, care plângea după despuieria vechilor odoare și doborârea clopotelor de argint, pentru a fi trimise la topit; lecția din urmă a lui Titu Maiorescu, retras din viața publică, uitat și părăsit, rămas demn și refuzând până la capăt contactele cu

³⁰ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 35–36.

³¹ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 51–52.

³² Severa Sihleanu, *op. cit.*, p. 37.

³³ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 43–44.

ocupanții. Sabina Cantacuzino povestește cu umor plecarea de la Pasărea și despărțirea de ȣiganii mănăstirii³⁴. Sau întâmplări de zi cu zi care redau încrederea bucureștenilor: „Poporul sărac era mai omenos. Trecând pe Șos. Ștefan cel Mare, văzui un convoi de prizonieri sdrențaroși, palizi și scheletici. O cârciumăreasă chemă pe băiatul din mica ei prăvălie, tăie la repezeală zece pâini și le împărți; tot atunci un brutar le trimise cele cinci pâini ce-i mai rămăseseră și o femeie tânără ieșind dintr-un debit, le dete pachete de tutun. [...] Nu erau decât oameni modești care nu dadeau din prisosul lor, ci într-adevăr împărțiau frățește cu cei mai nenorociți decât dânșii”³⁵. Sabina Cantacuzino redă în cartea ei o scrisoare a administratorului moșiei Florica, Gheorghiu, care povestește cum a salvat cele mai valoroase cărți din bibliotecă lipind pe dulapurile cu cărți o hartă mare a regiunii, ca și cum ar fi fost lipită pe perete. Totodată, făcând un raport al distrugerilor, el o roagă pe Sabina să nu o tulbure pe Pia-mama cu astfel de vești³⁶.

Impresionantă este și povestirea Alexandrinei Fălcoianu, din perioada de sfârșit a războiului: „Când ne-au sosit [la spital] invalizi de la Iași, ei au fost așa de bucuroși să se apropie de vetrele lor, încât seara au încins o horă în curte. Am adus doi ȣigănuși cu vioara și cobza, care le-au cântat, și chiuiau lovind cu piciorul mecanic în pământ cu atâta furie, încât le-au rupt toate arcurile. A doua zi erau toți imobilizați în pat, până m-am dus de le-am reparat picioarele mecanice, punându-le arcuri noi”³⁷.

Citind jurnalele, simțim cum s-a creat, cum spune Pia Alimăneștianu, „o solidaritate, o adevărată fraternitate între noi românii rămași sub dominația străină”. Adică între cei care au rămas în casele lor din necesitate, lipsă de mijloace, pe motiv de boală, și cei care au rămas din simțul datoriei, cum erau funcționarii, eforii spitalelor, ori cei desemnați de guvern să rămână pentru a susține moralul populației. Sunt consemnate cu satisfacție gesturile de solidaritate între românii din diferite straturi sociale și evenimentele cu semnificație comunitară. Așa a fost furtul moaștelor Sf. Dumitru de la Mitropolie, cu un automobil, iarna, fapt povestit de Alexandrina Fălcoianu: „Allo! Opriți pe Sfântul din automobil! [...] Și în timpul acesta automobilul fugea cu toată iuțeala. Când a fost aproape să ajungă la Dunăre, Sfântul Dumitru «s-a lăsat greu», iar automobilul a înghețat pe loc. Ajuns din urmă, a fost adus înapoi cu mare pompă de către nemți – în ciuda bulgarilor cari îl furaseră – și așezat la locul său. Tot Dealul Mitropoliei, acoperit de poporul îngenunchat, cu lumânări aprinse în mână, părea de foc, iar când Mitropolitul, ridicând mâinile spre cer, a spus: «În nenorocirea noastră, Sfinte Dumitre, nu ne

³⁴ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 258–260.

³⁵ *Ibidem*, p. 62–63.

³⁶ *Ibidem*, p. 66–67.

³⁷ Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 47.

părăsi», un gemet de durere, care părea că ese din fundul pământului, a sguđuit Dealul Mitropoliei în flăcări”³⁸.

După doi ani de umilințe a urmat bucuria victoriei și a revenirii la viața normală.

Pia Alimăneștianu surprinde în câteva propoziții stările de spirit prin care a trecut în acei ani: „De când cu ocupația am trecut prin trei faze față de vrăjmași. Prima a fost covârșită de simțământul de umilință, cea de a doua de răzvrătire, cea de a treia de ură. Dintre toate, cea care te face să suferi mai mult este cea din urmă, care este și cea mai urâtă, fiindcă-ți deprimează sufletul”³⁹.

Sfârșitul războiului este marcat în jurnalele doamnelor noastre ca un moment de covârșitoare emoție, după atâtea suferințe. La Iași și la București bucuria nu avea margini. Prințesa Știrbey nota la sfârșitul lui octombrie 1918, la Iași: „Urrraaaa! Suntem răzbunați și încă cum! cum! Dumnezeu, ce frumos e! ce măreț! e prea frumos și prea măreț pentru a putea înțelege toată amploarea gloriei noastre, a fericirii noastre, îți mulțumesc, Doamne, în genunchi pentru această clipă sublimă, ce bine este să trăiești pentru a simți această beție divină, frumosul nostru ideal împlinit! războiul acesta îngrozitor se termină cu un succes permanent, îmi vine să îi îmbrățișez pe toți cei în ai căror ochi văd strălucind această scânteie pe care o simt scăpărând în ai mei”⁴⁰.

Pia Alimăneștianu nota la 3 decembrie 1918, în București: „Au fugit nemții”, iar o săptămână mai târziu: „S-au reîntors ai noștri... aproape neschimbați, afară de Ionel, al cărui păr este alb și privirea îngrijorată”⁴¹. Lily Fălcoianu povestește și ea: „Când a început plecarea nemților eram la Golești. Trei zile au trecut pe șosea automobile goale; rămăsese șoseaua fără pietriș. Într-o dimineață văd venind un regiment de uhlandi; ninge, descălicaseră, cu o mână țineau sulita, cu cealaltă calul; aveau pelerine și glugă pe capul aplecat în jos, căci zăpada le venea în față, ai fi zis tocmai faimoasa retragere a lui Napoleon din Rusia”⁴².

Jurnalele de care ne-am ocupat redau experiența războiului, trăită sub ocupație sau în refugiu. Deși membre ale înaltei societăți românești, cele cinci autoare s-au confruntat cu greutăți de tot felul și abuzuri din partea forțelor de ocupație în partea de sud a țării, cu lipsurile provocate de război, suprapopulare și epidemii în Moldova. Dar atitudinea demnă și implicarea acestor doamne, a doamnelor române în general, în ajutorarea răniților și a bolnavilor, au fost, așa cum și-au propus, un exemplu și un sprijin moral pentru populație.

³⁸ *Ibidem*, p. 46. Notăm că Sabina Cantacuzino povestește și ea această întâmplare memorabilă din istoria Bucureștiului în timpul ocupației (*op. cit.*, p. 291–292).

³⁹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 58.

⁴⁰ Nadeja Știrbey, *op. cit.*, p. 71.

⁴¹ Pia Alimăneștianu, *op. cit.*, p. 127–128, cu nota din subsol. Fraza continuă cu mențiunea că „și tatii îi albise părul într-o noapte în ajunul Plevnei, de grija răspunderii ce și-o luase singur”.

⁴² Alexandrina Fălcoianu, *op. cit.*, p. 57.

THE GERMAN OCCUPATION OF 1916–1918
IN THE DIARIES OF THE ROMANIAN LADIES

Abstract

This article explores five feminine diaries and memoirs written under the impact of the German occupation of Bucharest (1916–1918). Descendants from well-established families, daughters and wives of politicians and aristocrats, the authors have described their own war experience, as staff members of different charities and hospitals. The ladies recollected aspects concerning the difficulties of the daily life, the relations with the occupation forces, the lack of popularity of the Romanian politicians, as well as the solidarity of the Bucharest population.

Keywords: feminine diaries, occupation of Bucharest, daily life, First World War.